

Otistik Çocuğa Sahip Annelerin Çocuklarının Devam Ettiği Rehabilitasyon Merkezlerinden Beklentilerinin ve Önerilerinin Belirlenmesi

Define the Expectations of Mothers Whose Autistic Children Attends to a Rehabilitation Center

Ahmet Yıkmiş¹

Fidan Yeliz Ozbey²

Öz

Aile gereksinimlerini belirlemeye yönelik yapılan araştırmalar, ailelerin bilgi gereksinimi, destek gereksinim, çocuğunun durumunu başkalarına açıklayabilme, toplumsal servisler, maddi gereksinimler ve ailenin işleyişi ile ilgili gereksinimler ve çocuğu nun eğitime yönelik gereksinimleri olduğunu göstermektedir. Ailelerin gereksinim ve beklentilerinin belirlenmesi, onlara daha verimli hizmet sağlanabilmesi açısından önemlidir. Bu araştırmada otistik çocuğa sahip annelerin, çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezlerinden beklentilerinin ve önerilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırma niteliksel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında niteliksel veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Kocaeli il merkezinde bulunan bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam etmekte olan 10 otistik öğrencinin anneleri oluşturmaktadır. Görüşmelerden toplanan verilerin analizi içerik analizi tekniği ile yapılmıştır. Bulgular, beklentiler ve öneriler olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Otizm, Otistik Çocuğa Sahip Anneler, Rehabilitasyon merkezi

Abstract

The studies concerning the family needs and inquiries have shown that the requirement of attaining information, being supported, being able to explain the situation of the child to the others, public services, financial and family welfare, the education of the child are the basic needs of a parent. The requirements of parents include their expectations from the schools in which their children attend. Defining these expectations is important in terms of providing a more effective service. This study aims to define the expectations of mothers whose autistic children attends to a rehabilitation center. This study has been carried out by using qualified research methods. For data collection, among the qualified research methods, semi-structured interviews has been used. Mothers of ten autistic students attending a rehabilitation center in the city center of Kocaeli have been the subjects of the study. The data collected through negotiations have been analyzed by Content Analysis Technique. The findings have been disseminated in two categories: expectations and suggestions

Key Words: Autism, mother of an autistic child, rehabilitation center

¹ Abant İzzet Baysal Univeristy, ayikmis@hotmail.com

² Sakarya Univeristy, fidanozbey@hotmail.com.

GİRİŞ

Otistik spektrum bozukluğu; otizm, asperger sendromu, çocukluk disintegratif bozukluğu, rett sendromu, atipik otizm olmak üzere beş alt grupta toplanmaktadır. Bunlardan otizm, otistik spektrum bozukluğu kategorisindeki en temel alt gruptur (DSM IV). Otizm, bireylerin sosyal etkileşim, iletişim ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyen yaygın bir gelişimsel bozukluktur (Sucuoğlu, 2003). Normal çocukların eğitiminde olduğu gibi, otistik çocukların eğitiminde de aileler önemli yer almaktadır. Dolayısıyla ailenin eğitime aktif katılımının, aileye, çocuğa ve eğitim sürecine olumlu katkılar getirdiği söylenebilir.

Yetersizlikten etkilenmiş çocuklarının eğitimine aile katılımını sağlamak ve arttırmak için çocuklarıyla etkileşimlerinin, aile yapısının, duygusal durumlarının, kaynaklarının ve gereksinimlerinin belirlenmesi gereklidir. Robinson, Rosenberg ve Beckman (1988), Cunningham (1985) aile katılımının artırılabilmesi için çocuğun alınan performans düzeyinin değerlendirilmesinin yanı sıra anne/baba-çocuk etkileşiminin, ailenin yapısının, işlevlerinin, duygusal güçlerinin, problem çözme becerilerinin, kaynaklarının ve gereksinimlerinin belirlenmesinin önemli olduğunu vurgulamışlardır (Akt. Akçamete ve Kargın, 1996).

Varol (2005)'e göre, aile gereksinimlerini belirlemeye yönelik yapılan araştırma bulguları, ailelerin bilgi gereksinimi, destek gereksinimi, çocuğunun durumunu başkalarına açıklayabilme, toplumsal servisler, maddi gereksinimler, ailenin işleyişi ile ilgili gereksinimler ve çocuğunun eğitimine yönelik gereksinimleri olduğunu göstermektedir.

Toplumun ve devletin çocuklar ile ailelerine verebildiği hizmetlerin niteliği ve niceliği de ailenin rol ve sorumluluklarının yerine getirilebilmesinde önemli roller oynamaktadır (Sucuoğlu,1997). Böylece ailelerin gereksinimlerinin ve beklentilerinin belirlenip karşılanması, onların gereksinimlerini de sonuçlandırmaktadır.

Ailenin gereksinimlerinin belirlenmesi, hazırlanacak ve uygulanacak olan eğitim programlarına katkı sağlamaktadır. Anne-babaların, engelli çocukları ve ailenin diğer

bireyleri ile ilgili problemlerin çözümüne yönelik hazırlanan ve uygulanan, eğitim, rehberlik ve psikolojik yardım programlarının başarısı, çocuk ve ailenin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi, programların ailenin gereksinimini karşılayıp karşılamaması ile doğrudan bağlantılıdır.

Siklos ve Kimberly (2006)'nın yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre otistik çocuğa sahip ailelerin; Terapi ve tedavi gereksinimi, çocuklarının bakımı için iyi bir eğitim gereksinimi, çocuğu yardıma gereksinim duyduğunda ailenin uygulayabileceği profesyonel öneriler veya danışma servisleri, çocuğun bakımı için ailenin diğer üyelerinden yardım alabilme durumu, çocuğundaki farklılıklar ve çocuğunun yaşadığı zorluklar hakkında konuşma gereksinimi, diğer çocuklarıyla zaman geçirebilme gereksinimi, çocuğu problem davranışlar sergilediğinde yapması gerekenlerin gösterilmesi, çocuğunun eğitimsel ve terepatik ilerlemeleri hakkında bilgi alma gibi alanlarda gereksinimleri olduğu ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra Blackhurst (1992), ailelerin; Çocuğun probleminin doğasını anlamada yardım alabilecekleri bilgiler, değişik yasal haklarının neler olduğu konusunda bilgi, engelli çocukları yetiştirme ve gelişimlerini nasıl takip edebilecekleri hakkında bilgi, okulda yapılan uygulamaları evde nasıl tamamlayabilecekleri, bireyselleştirilmiş eğitim programı uygulamalarına nasıl katılacakları, destek gruplarına nasıl katılacakları konularında bilgi ve destek gereksinimleri olduklarını belirtmişlerdir.

Ailelerin, çocuklarının devam ettiği okul ve kurumlardan beklentileri bulunmaktadır. Onların beklentilerin belirlenmesi, çocuklarına daha etkili ve verimli hizmet sağlanabilmesi açısından önemli olmaktadır. Aile içinde anneler, ailenin diğer bireylerine göre çocuklarının yetiştirilmesi ve eğitilmesi ile ilgili daha yakından ilgilenmektedir. Bu durum otistik çocuğa sahip anneler için de söylenebilir. Otistik çocukların aileleri çocuklarının yaşamlarında çok etkenli rol oynarlar (Lord ve McGee, 2001). Dolayısıyla bu ailelerin beklentilerinin bilinmesi ile önerilerinin dikkate alınması, otistik çocuklara eğitim hizmeti veren kurumların aileler tarafından desteklenmesine yol açabilir. Diğer yandan otistik çocuğa sahip annelerin, çocuklarının devam ettiği eğitim kurumlarına ilişkin beklentilerinin belirlenip karşılanması, onların gereksinimlerinin de karşılanmasına katkı sağlamaktadır.

Otistik çocukları için eğitim ortamları, alan yazında en az kısıtlayıcı olandan en fazla kısıtlayıcı olana doğru sıralanmaktadır. Bunlar; tam zamanlı kaynaştırma uygulaması, kaynak oda destekli kaynaştırma uygulaması, yarım zamanlı kaynaştırma uygulaması, özel sınıf, gündüzlü özel eğitim okulu, yatılı özel eğitim şeklinde sıralanmaktadır (Batu ve Kırcaali-İftar, 2005). Türkiye'deki uygulamalarda ise; a) ayrı özel eğitim okulu, normal eğitim okulunda özel sınıf, normal eğitim okulunda normal sınıf, bağımlı, bağımsız otistik çocuklar eğitim merkezleri ve hastane okulu uygulamaları olarak göze çarpmaktadır.

Ayrıca bu ortamların yanı sıra çocuklara destek hizmet sağlayan nitelikteki "Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri yer almaktadır." Bu ortamlarda diğer özel gereksinimli çocuklar gibi otistik özellik sergileyen çocuklara da eğitim ve rehabilitasyon hizmeti verilmektedir.

13. 03. 2005 tarihli ve 25754 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özel Rehabilitasyon ve Eğitim Merkezleri Yönetmeliği'nde özel gereksinimli çocuklar için açılan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin çalışma programlarına yönelik ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bu yönetmeliğe göre merkezde uygulanacak eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri kapsamında; gelişimsel tanılama ve değerlendirme, bireysel eğitim, grup eğitimi, yarım gün grup eğitimi, tam gün grup eğitimi, aile eğitimi, aile danışmanlığı ve yatılılık hizmetleri gibi konulara değinilmiştir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde uygulanan programların içeriğine göre otistik çocuklara günlük yaşam becerileri, iletişim becerileri, sosyal beceriler gibi alanlarda öğretim yapılırken problem davranışların azaltılması ve değiştirilmesine yönelik hizmetler sunulmaktadır.

Aile beklentilerini ve önerilerini dikkate alan kurumların çocukları topluma uyum sağlayan bireyler haline dönüştürmeleri gerçekleşecektir. Ayrıca ailelerin beklentilerinin belirlenmesi ve önerilerinin dikkate alınması onlara daha verimli hizmet sağlanabilmesi açısından önemlidir. Ancak Türkiye'de Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin yeni oluşu bu alandaki araştırmaları sınırlandırmaktadır. Diğer yandan otistik çocuk sahibi ailelerin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden beklentileri ve önerileri ile ilgili araştırmaya rastlanmamış olması bu araştırmanın yapılması düşüncesine temel

oluşturmuştur. Dolayısıyla bu araştırmada otistik çocuğa sahip annelerin, çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezlerinden beklentilerinin ve önerilerinin ne olduğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezi ile ilgili beklentilerini ve önerilerini belirlenmek amacıyla niteliksel araştırma yaklaşımı belirlenmiştir. Araştırma verilerini toplamak amacıyla ise, yarı yapılandırılmış görüşmelere yer verilmiştir. Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi niteliksel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik niteliksel bir sürecin izlendiği araştırmalar niteliksel araştırmalar olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Niteliksel araştırmalar bir alanda derinlemesine veri toplamayı içeren bir araştırma biçimidir (Uzuner, 1999).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Kocaeli il merkezinde bulunan bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam etmekte olan 10 otistik öğrencinin anneleri oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı rehabilitasyon merkezinde otistik çocukların sayısının diğer rehabilitasyon merkezlerine göre fazla olması araştırma grubunun bu merkezden seçilmesinde dikkate alınmıştır. Annelere ve çocuklarına ilişkin demografik özellikler tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Annelerin ve Çocuklarının Demografik Özellikleri

Annelerin Kod Adı	Anne Eğitim Düzeyi	Çocuğun Yaşı	Çocuğun Cinsiyeti	Çocuğun Kardeş sayısı	Özel Eğitim alma süresi	Çocuğun Rehabilitasyon Merkezinden eğitim alma süresi
1-Ayşe	İlköğretim	8	Erkek	2	2 Yıl	2 Yıl
2-Betül	Ortaöğretim	7, 5	Kız	-	3 Yıl	3 Yıl
3-Canan	İlköğretim	14	Erkek	1	5 Yıl	2 Yıl
4-Demet	Lise	11	Erkek	1	1 Yıl	1 Yıl
5-Elif	Ortaöğretim	10	Erkek	1	2 Yıl	2 Yıl
6-Filiz	İlköğretim	10	Erkek	3	2 Yıl	2 Yıl
7-Gönül	Lise	3	Erkek	-	1 Yıl	1 Yıl
8-Hale	İlköğretim	8	Erkek	1	4 Yıl	1 Yıl
9-İnci	Lise	14	Kız	-	8 Yıl	3, 5 Yıl
10-Jale	Lisans	15	Kız	1	3 Yıl	3 Yıl

Tablo 1’de görüldüğü gibi annelerin çoğunluğunun eğitim düzeyi ilköğretim ve lise düzeyinde olup, sadece 1’i lisans mezunudur. Çocuk sayısı 1 ile 3 arasında değişmektedir. Çocuklardan 7 tanesi erkek 3 tanesi kızdır. Çocukların rehabilitasyon merkezinden eğitim alma süreleri 1 ile 3.5 yıl arasında değişiklik göstermektedir.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada verilerin toplanması, nitel veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruların sorulması sırasında annelerin anlamadıkları sorular olduğunda kendilerine yönlendirici olmayacak şekilde açıklama yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sırasında annelere gerçek isimleri ile hitap edilmiştir. Ancak verilerin analizi sırasında her anneye kod isim verilmiştir. Görüşmeleri gerçekleştirmek için rehabilitasyon merkezinin yöneticisi ile görüşülerek annelerin çocukları için rehabilitasyon merkezine geldiği günler önceden belirlenmiştir. Belirlenen tarihlerde annelerle rehabilitasyon merkezinin bireysel eğitim sınıflarında birebir yapılan görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve görüşme sırasına göre kasetlere numara verilmiştir. Araştırmacı, her görüşme öncesinde görüşme yapacağı annelere otistik çocuğa

sahip annelerin rehabilitasyon merkezinden beklentilerini ve önerilerini belirlemek amacıyla bu görüşmelerin yapılacağını belirtmiş ve bu nedenle annelerin görüşlerini çok açık bir dille çekinmeden aktarmalarının araştırmanın niteliği ve araştırma için önemli olduğunu vurgulamıştır. Annelere görüşmelerin ses kayıt cihazıyla kaydedileceği ve kayıtların sadece araştırmacı tarafından dinleneceği belirtilmiştir. Görüşmeler esnasında annelere demografik bilgiler de dahil olmak üzere toplam 23'er soru sorulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Görüşmeler tamamlandıktan sonra, ses kayıtlarının yazıya döküm işlemine başlanmıştır. Görüşmelerin dökümü yapılırken her konuşma duyulduğu şekliyle, hiçbir düzeltme yapılmadan ve görüşmeci-görüşülen sırasıyla yapılmıştır.

Bu çerçevede dökümü yapılan verilerin içindeki bilgiler sistematik olarak kodlanmıştır. Burada temel amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bunun için temel olarak birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmiştir.

BULGULAR

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinden beklenti ve önerilerinin belirlenmesinin amaçlandığı araştırmanın bulguları aşağıda yer almaktadır.

Beklentiler (B)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinden beklentileri

Yöneticiden Beklentiler (YB)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin yöneticisinden beklentilerine yönelik 9 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 2'de yer almaktadır

Tablo 2. Yöneticiden Beklentiler

Madde	Frekans
1- Öğretmenler denetlenmeli	1
2- Çocuk parkı yapılmalı	1
3- Kaynaştırmaya devam eden çocukların diğer okullarda takibini yapılmalı	1
4- Bireysel eğitime ağırlık verilmeli	1
5- Sınıflarda kamera olmalı	1
6- Yöneticinin çocuğu uygun kaynaştırma programına ya da okullara yönlendirilmesi	1
7- Beklentim yok	2
8- Eğitime daha fazla ağırlık verilmeli	2
9- Ders saatleri uzatılmalı	2

Rehabilitasyon merkezinin yöneticisinden beklentilerine yönelik annelerden iki tanesi ders saatlerinin uzatılması gerektiğine yönelik görüş belirtmişlerdir.

Annelerden Betül, bu düşüncesini “Yani şu anda memnunuz ama çocuklarımız açısından ders saatlerinin uzatılmasını istiyoruz. Mesela iki saat yetmiyor, öğretmenlerimiz de biliyor yetmediğini, bizlerde farkındayız...” (B, 5:27-28) sözleriyle ifade etmiştir.

Elif, yöneticiden öğretmenlerin denetlenmesine yönelik beklentisini belirtmiştir. Bunu, “yöneticiden öğretmenlerin denetlenmesini beklerim” (E, 17:15) sözleriyle dile getirmiştir. Elif aynı zamanda, kaynaştırmaya devam eden çocukların diğer okullarda takip edilmesi gerektiğini “Normal okula giden çocukların mesela orada nasıl eğitim alıyorlar, ortam nasıl, mesela takip edilmesi...kaynaştırmadaki öğretmenlerin takip edilmesi gibi beklentilerim var” (E, 17:19-22) sözleriyle ifade etmiştir.

Annelerden Filiz, yöneticinin bireysel eğitime daha fazla ağırlık vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunu “İşte bireyselle daha bi ağırlık verilmesini isterdim...”(F, 19:12) şeklinde ifade etmiştir.

Gönül, sınıflarda kamera olması gerektiğini vurgulamıştır. Şu sözleriyle bu görüşünü ifade etmiştir ; “Kamera önemli, çünkü dört duvar arasında çocuğa neler yapılıyor... size

ne kadar anlatsalar da ne kadar güvenebilirsiniz. . ! Gerçi tamam güveniyorum ben ama kamera gerekli. "(G, 21:20).

Jale, yöneticinin çocuğu uygun kaynaştırma programına ya da okullara yönlendirmesi hususunda beklentilerinin olduğunu, "kızım ortaokulu bitirdi, hangi okullara gidebilir, yöneticinin en azından benim çocuğumu tanıyıp uygun kaynaştırma programına ya da okullara yönlendirme yapması önemli" (J, 30:3-5). Sözleriyle ifade etmiştir.

Öğretmenlerden Beklentiler (ÖB)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin öğretmenlerinden beklentilerine yönelik 7 farklı görüş belirlenmiştir. Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 3' de yer almaktadır.

Tablo 3. Öğretmenlerden Beklentiler

Madde	Frekans
1- Sık sık öğretmen değişikliği yapılmamalı	1
2- Veli çocuğunu ders esnasında gözlemleyebilmeli	1
3- Öğrencilere ayrımcılık yapmaksızın eşit davranılmalı	1
4- Öğretmen özel eğitim konusunda temelden eğitim almalı	1
5- Beklentim yok	2
6- Çocukların eğitiminde öz-bakım becerilerine ağırlık verilmeli	2
7- Öğretmenler velileri çocukları hakkında düzenli olarak bilgilendirmeli	2

Rehabilitasyon merkezinin öğretmenlerinden beklentilerine yönelik annelerden Ayşe ve Demet, öğretmenlerin, velileri çocukları hakkında düzenli olarak bilgilendirmesi hususunda beklentilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Ayşe bu görüşünü "öğretmenlerin bize bilgi vermesini isteriz, ayda bir, on beş günde bir bize bilgi vermeliler çocuğumuz hakkında" (A, 2:16-21) şeklinde ifade etmiştir.

Betül, sık sık öğretmen değişikliği yapılmaması gerektiğini "yani ilk geldiğimiz zamanlar işte böyle öğretmenler gidip geliyor, çocuk alışıyor bir öğretmene başka bir öğretmen geliyor daha önce bunu yaşadığımız için çocuğumla sorun yaşamıştık" (B, 6:10-11) sözleriyle ifade etmiştir.

Yardımcı Personelden Beklentiler (YPB)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin yardımcı personelinden beklentilerine yönelik 6 farklı görüş belirlenmiştir. Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı aşağıdaki tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Yardımcı personelden beklentiler

Madde	Frekans
1- Yardımcı personel sayısı yetersiz	1
2- Temizlik görevlisi hijyen konusunda titiz olmalı	1
3- Yardımcı personel güvenilir olmalı	1
4- Servis araçlarında güvenlik sağlanmalı	2
5- Servis görevlisi çocuklara yaklaşım konusunda duyarlı ve dikkatli olmalı	2
6-Beklentim yok	4

Demet ise temizlik görevlisinin hijyen konusunda dikkatli olmasının gerektiğini *“tuvalet görevlisi ne kadar temiz... temizlik kurallarına dikkat edilmesini isterim”* (D, 14:12-14) sözleriyle dile getirmiştir.

Annelerden Filiz ve Demet, servis görevlisinin çocuklara yaklaşım konusunda dikkatli olması gerektiğini belirtmişlerdir. Demet bu görüşünü *“servisteki şoförler sanki daha anlayışlı daha sevecen olsalar...”* (D, 14: 23-28) cümleleriyle ifade etmiştir.

Jale ise yardımcı personel güvenilir olması gerektiğini *“onlardan beklentim güvenilir olmaları, çocuğumu buraya ilk gönderirken tedirgin oluyordum, aceba tacize uğrar mı, kullanılır mı bir şekilde ve o yüzden güvenilir olmaları önemli”* (J, 30:20-26) sözleriyle dile getirmiştir.

Filiz, servis araçlarında güvenliğin sağlanması hususunda beklentisinin olduğunu belirtmiştir. *“arabada başka çocuk vurduğu zaman sinirleniyor benim çocuğum sabırsız, güvenlik sağlanmalı”* (F, 19: 25-32).

Eğitim Ortamlarına Yönelik Beklentiler (EOYÖ)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin eğitim ortamlarından beklentilerine yönelik 7 farklı görüş belirlenmiştir. Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Eğitim ortamlarına yönelik beklentiler

Madde	Frekans
1- Eğitim ortamlarında kamera sistemi olmalı	1
2- Eğitim ortamları hep bireysel eğitim olacak şekilde düzenlenmeli	1
3- Grup eğitiminde seviyesi birbirine yakın olan çocuklar gruplanmalı	1
4- Beklentim yok	1
5- Eğitim ortamlarında yardımcı öğretmen olmalı	2
6- Gruplardaki çocuk sayıları azaltılmalı	2
7- Bilemiyorum	2

Rehabilitasyon merkezinin eğitim ortamlarından beklentilerine yönelik annelerden Ayşe, eğitim ortamlarında kamera sisteminin gerekliliğini *“kamera sistemi istiyoruz, aslında sistem var zaten ama kurulum yapılmamış sanırım hiç olmazsa görelim yani eğitim ortamlarını”* (A, 3:6-8) sözleriyle dile getirmiştir.

Betül ve Gönül ise eğitim ortamlarında yardımcı öğretmen olmasının gerekliliğini vurgulamışlardır. Betül bu düşüncesini şu sözleriyle desteklemiştir ; *“bazen sınıfa giriyorum, 6-8 çocuk için bir öğretmen oluyor. Öğretmen bir çocukla ilgilendiği zaman diğerleri bakıyor. Böyle diğerleri bir tarafta fazla ilgilenme olmuyor. Yardımcı öğretmen olabilir mesela* (B, 7:5-13).

Canan ve Betül, gruptaki çocuk sayısının azaltılması hususunda görüş belirtmişlerdir. Canan bu görüşünü *“sayı daha az olabilir. Grup eğitiminde bazen gerçekten çok fazla çocuk olabiliyor. Bazen darbeler alınabiliyor. Buradaki çocukların hepsi zihin engeli”* (C, 10:24-31) şeklinde ifade etmiştir.

Elif, ise eğitim ortamlarının hep bireysel eğitim olacak şekilde düzenlenmesinin beklentileri arasında yer aldığını belirtmiştir. *“isterdim ki hep bireysel olsun”* (E, 17:31).

Filiz, grup eğitiminde seviyesi birbirine yakın çocukların gruplanması gerektiğini *“sanki grup eğitiminde benim çocuğumun seviyesi yüksek gibi geliyor seviyesi birbirine yakın gruba yerleştirilmeliler”* (F, 20:3-6) cümlesiyle ifade etmiştir.

Eğitim programlarına yönelik beklentiler (EPYB)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinde uygulanan eğitim programlarından beklentilerine yönelik 4 farklı görüş belirlenmiştir. Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Eğitim programlarına yönelik beklentiler

Madde	Frekans
1- Hazırlanan programlar düzenli uygulanmalı	1
2- Eğitim programının içeriği çocuğun seviyesine göre hazırlanmalı	2
3- Beklentim yok	3
4- Uygulanan eğitim programları hakkında veliler bilgilendirilmeliler	6

Rehabilitasyon merkezinin eğitim programlarından beklentilerine yönelik annelerden inci, Ayşe, Betül, Canan, Elif ve Jale uygulanan eğitim programları hakkında velilerin bilgilendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Annelerden Betül, bu görüşünü *"Hangi programın uygulandığını bilmek isterdim. Ben bilmiyorum hiçbir bilgimiz yok bu konuda, bizi aydınlatmaları lazım"*(B, 7:17-20) Cümleleriyle ifade ederken, Jale, *"Programlar konusunda yeterli bilgim yok"* ((J, 30:35) cümlesiyle aynı görüşü desteklemiştir.

Canan ve Jale eğitim programlarının içeriğinin çocuğun seviyesine uygun hazırlanması gerektiğini belirtmişler. Canan bu görüşünü şu cümlelerle desteklemiştir; *" Oğlum, seramiğe, bilgisayara gidiyor. Yani bu bence gereksiz, onun yapabileceği şeyler olması lazım. Yani onun seviyesine göre, onun öğrenebileceği şeyler. Ama seramiğe gitse ne olur yani yapamayacağını biliyorum, şu anda o aşamada değil boşuna zaman geçiriyor bence"* (C, 11:7-16).

Filiz ise hazırlanan programın düzenli olarak uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Bunu *"Bireyselle haftada bir giriyor mesela deftere bakıyorum, geçtiğimiz pazartesi bireysel eğitim yapılmamış. Hani belki bu aralar yoğunluk vardır ama düzenli takip edilmeli bence"* (F, 20:13-18) sözleriyle ifade etmiştir.

Eğitimsel faaliyetler ve etkinliklere yönelik beklentiler (EFYB)

Otistik çocuga sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinde uygulanan eğitimsel faaliyetler ve etkinlikler hakkında beklentilere yönelik 5 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Eğitimsel faaliyetler ve etkinlikler hakkında beklentiler (EFYB)

Madde	Frekans
1- Eğitimsel faaliyetlerde kas gelişimine yönelik etkinliklere yer verilmeli	1
2- Faaliyetleri takip etmiyorum	1
3- Beklentim yok, her şey yeterli	1
4- Beklentilerim sınırlı	2
5- Sosyal aktiviteleri içeren etkinliklere yer verilmeli	5

Eğitimsel faaliyetler ve beklentilere yönelik annelerden Ayşe, faaliyetlerde kas gelişimine yönelik etkinliklere yer verilmesinin gerektiğini *“kas gelişimine ağırlık verilsin ben zannedersen çocuşum yapabilir yani”* (A, 3:23-28) sözleriyle ifade etmiştir.

Annelerden Jale, Betül, Demet, Elif ve İnci, eğitimsel faaliyetlerde sosyal aktiviteleri içeren etkinliklere yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Jale bu beklentisini şu sözlerle ifade etmiştir; *“masa başı etkinliklerden çok aktiviteler gösteriler yapalım, şarkılar söyleyelim, geziler yapalım belirli periodlarda. Mesela bir çiçek dikmek, bir ağaç dikimi yapmak bile onun için çok önemli”* (J, 31:15-18).

Annelerden Canan ve Hale eğitimsel faaliyetlere yönelik beklentilerinin sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Canan bu görüşünü *“yani belki başka çocuk için bilemiyorum ama kendi çocuşum açısından düşünürsem çok fazla bir faaliyet...sınırlı beklentilerim daha az şeyler bekliyorum”* (C, 11:22-32) sözleriyle dile getirmiştir.

Filiz ise *“iyi takip etmiyoruz”* sözleriyle faaliyetleri takip etmediğini dile getirmiştir. .

Araç- Gereç ve eğitim materyallerine yönelik beklentiler (AMYB)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin araç-gereç ve eğitim materyallerinden beklentilerine yönelik 3 farklı görüş belirlenmiştir. Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Araç- gereç ve eğitim materyallerine yönelik beklentiler

Madde	Frekans
3- Beklentim yok	1
1- Materyaller yenilenmeli ve çeşitlendirilmeli	3
2- Bilemiyorum	6

Annelerin rehabilitasyon merkezinin araç-gereç ve eğitim materyallerinden beklentilerine yönelik annelerden; Filiz, İnci, Jale, Elif, Ayşe, Canan “Bilemiyorum” yanıtını vermişlerdir. Annelerden Betül, Demet ve Hale materyallerin yenilenmesi ve çeşitlenmesi hususunda görüş bildirmişlerdir. Annelerden Demet görüşünü “*Materyallerde çeşit biraz daha fazla olsa iyi olur. Hep aynı şeyler olunca çocuk sıkılıyor. Daha farklı, daha çeşitli materyaller olsa öğrenme kapasitesi de daha fazla gelişir. Hep aynı oyuncaklar, hep aynı oyuncaklar sıkılıyor oynamak istemiyor*” (D, 16: 1-7). Sözleriyle ifade etmiştir. Annelerden gönül ise beklentisinin olmadığını dile getirmiştir.

Aile Eğitimine Yönelik Beklentiler (AEYB)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin aile eğitiminden beklentilerine yönelik 7 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Aile eğitimine yönelik beklentiler

Madde	Frekans
1- Toplantılarda davranış sağaltımı ile ilgili bilgi verilmeli	1
2- Toplantılarda çocuğun kardeşi ile ilgili bilgi verilmeli	1
3- Toplantılarda çocuğun cinsel gelişimi hakkında bilgi verilmeli	1
4- Bilemiyorum	1
5- Aile eğitimi toplantılarından anneler haberdar edilmeli	1
6- Aile eğitimi programları yeterli sıklıkta yapılmalı	5
7- Toplantılarda çocukların gelişim aşamaları ve eğitimleri hakkında bilgi verilmeli	6

Aile eğitiminden beklentilere yönelik annelerden Jale, Betül, Demet, Elif ve Gönül aile eğitimi programlarının yeterli sıklıkta yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Jale bu görüşünü şu cümlelerle dile getirmiştir; *“Aile eğitimi toplantıları bence daha sık yapılırsa daha iyi olur”* (J, 32:5).

Jale, Betül, Elif, Filiz, Gönül, İnci aile eğitimi toplantılarında çocuğun gelişim aşamaları ve eğitimleri hakkında bilgi verilmesinin gerekliliğini dile getirmişlerdir. Jale bu görüşünü *“Mesela yarı yıl değerlendirmesi yapılmalı, bu yıl geldi, şu düzeyde eğitime başlandı şu kadar başarılı oldu vs. yani çocuğun gelişimi açısından planlı değerlendirme toplantıları yapılmalı”* (J, 32:6-12). Sözleriyle ifade etmiştir.

Annelerden Canan, toplantılarda davranış sağaltımı ile ilgili bilgilendirme yapılması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir; *“Mesela işte bir takım problem davranışları var el yeme gibi davranışlar. Onları aşabilmemiz için bizi daha çok bilgilendirmeliler aile eğitiminde”* (C, 12:16-18).

Dilek ise toplantılarda çocuğun cinsel gelişimi hakkında bilgi verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Dilek bu görüşünü *“Örneğin kız çocuğu ve erkek çocuğu için cinsel eğitim hakkında bilgi verebilir. Nasıl davranmalıyız? Bunlar hakkında uzmanlardan bilgi istiyoruz”*(D, 16: 19-20) sözleriyle desteklemiştir.

Annelerden Hale, toplantılarda çocuğun kardeşiyle ilgili bili verilmesini istediğini belirtmiştir. Bu isteğini şu sözlerle ifade etmiştir; *“Abisi şu an kardeşinin özrünü kabullenmiş görünüyor ama. . bu gerçekten hani bunu kaldırabiliyor mu kaldıramıyor mu diğer kardeşler daha kolay asıl anlatabilirler. Şu an bir sorun yok gibi görünüyor ama belki bu bile sorun! Bilmiyorum içine mi atıyor. . ? bilgilendirilsek daha iyi olur bu konuda”* (H, 27:5-14.

Öneriler (ö)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezine yönelik önerileri

Yöneticiye yönelik öneriler (YYÖ)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin yöneticisine yönelik önerilere ilişkin 4 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Yöneticiye yönelik öneriler

Madde	Frekans
1- Çocukların düzeyine göre ders saatleri fazlaştırılabilir	1
2- Ders saatleri yarım güne kadar uzatılabilir	1
3- Önerim yok	3
4- Yanıtsız	6

Rehabilitasyon merkezinin yöneticisine yönelik önerilere ilişkin annelerden Betül, ders saatlerinin yarım güne kadar uzatılmasını önermiştir. Bu önerisini *“Ders saatimiz uzarsa mesela öğleye kadar çok memnun oluruz. Yarım gün gibi çok daha iyi olacağına inanıyorum”* (B, 5:32). Sözleriyle ifade etmiştir.

Annelerden Hale, çocuğunun düzeyine göre ders saatlerinin fazlaştırılmasını önermiştir. Hale şu sözlerle önerisini desteklemiştir; *“Çocuğun durumuna göre ders saatlerinin*

artırılmasını isterim yani biraz daha kötü durumda olan bir çocuk biraz daha fazla eğitim alabilir”
(H, 25:32-35).

Öğretmenlere Yönelik öneriler (ÖYÖ)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin öğretmenlerine yönelik önerilere ilişkin 5 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. Öğretmenlere Yönelik Öneriler

Madde	Frekans
1- Öğretmen öğrenci hakkında düzenli, bilgi verebilirler	1
2- Öğretmenler öncelikli olarak öz-bakım becerilerini çalışmalılar	1
3- Öğretmenler çocukların özelliklerine göre davranmalılar	1
4- Yanıtsız	2
5- Önerim yok	5

Rehabilitasyon merkezinin öğretmenlerine yönelik önerilere ilişkin annelerden Ayşe, öğretmenlerin çocukları hakkında annelere düzenli bilgi vermelerini önermiştir. Bu önerisini *“Çocuğumuz hakkında periyodik olarak bilgi vermeli sözlü olarak da olabilir”* (A, 2:19-21) sözleriyle ifade etmiştir.

Canan ise öğretmenlerin öncelikli, olarak öz-bakım becerilerinin öğretimine yönelik çalışmalara yer verilmesini önermiştir. Bu önerisini *“Bana sorsalar öncelikli olarak yemek yeme becerisi öğretmesini isterim, tuvalet becerisini öğretmesini, öz-bakım becerilerini isterim”* (C, 9:29). Sözleriyle önermiştir.

Gönül ise çocukların özelliklerine göre davranılması hususunda öneride bulunmuştur. Gönül önerisinde *“mesela çocuk burada yabancı ortamlara girmekten çekiniyor. Hani onun böyle*

çok zorlayarak değil de biraz alıştıra alıştıra... çünkü bu bir tek benim çocuğum için değil bir çoğu için geçerli, çocuğa göre davranmalılar” (G, 22:9-11). Cümlelerini kullanmıştır.

Yardımcı personele yönelik öneriler (YPÖ)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin yardımcı personeline yönelik önerilere ilişkin 5 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. Yardımcı personele yönelik öneriler

Madde	Frekans
1- Yardımcı personel çocuklara karşı daha anlayışlı ve sevecen olabilir	1
2- Yardımcı personel çocukların özelliklerine göre davranmalılar	1
3- Servislerde şoför haricinde yardımcı görevli olmalı	1
4- Yardımcı personel güvenilir olmalı ve çocukları iyi tanımalı	1
5- Önerim yok	5

Annelerin rehabilitasyon merkezinin diğer yardımcı personeline yönelik önerileri hakkında annelerden Dilek, yardımcı personelin daha anlayışlı ve sevecen yaklaşması gerektiğini belirtmiştir. *“Özellikle, çocuklara karşı daha saygılı, daha sevecen olmalarını isterim, daha sevgiyle yaklaşımlarını öneririm” (D, 14:26-28).*

Annelerden Hale, servislerde servis şoförünün haricinde bir yardımcı olması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir. *“Servis sorumlusu mutlaka ve mutlaka olması gerekiyor. Şoför haricinde bir sorumlu mutlaka olması gerekiyor çünkü tehlikeli şeyler yapıyorlar çocuklar, işte kollarını çıkarıyorlar, kafalarını çıkarıyorlar veya çocukları servisten indirirken fırlayıp kaçanlar oluyor, biz tutuyoruz ya da birbirlerinin boğazına yapıyorlar o yüzden servis sorumlusu şart” (H, 25: 13-14).*

Jale ise yardımcı personelin güvenilir olması ve çocuğu iyi tanımaları gerektiğini belirtmiştir. “Önerim, güvenilir olmaları ve çocuğumu iyi tanımaları” (J, 30: 25-26). Annelerden Ayşe, Betü, Canan, Elif ve Gönül öneride bulunmamışlardır.

Eğitim ortamlarına yönelik öneriler (EOYÖ)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin eğitim ortamlarına yönelik önerilerine ilişkin 4 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 13’de yer almaktadır.

Tablo 13. Eğitim ortamlarına yönelik öneriler

Madde	Frekans
1- Eğitim ortamlarında kamera sistemi kurulabilir	1
2- Gruplardaki çocuk sayısı azaltılabilir	1
3- Hep bireysel eğitim olacak şekilde ortamların düzenlenmesi	2
4- Önerim yok	5

Annelerin eğitim ortamlarına yönelik önerilerine ilişkin annelerden Ayşe, eğitim ortamlarına kamera sistemi kurulabilir önerisinde bulunmuştur. “Kamera sistemi istiyoruz kurulabilir” (A, 3-6).

Betül ise, gruptaki çocuk sayısının azaltılması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir; “Gruptaki çocuk sayısı azaltılabilir yani daha iyi olacağına inanıyorum (B, 7:12).

Elif ve İnci ise ortamları bireysel eğitim ağırlık olacak şekilde düzenlenmesini önermişlerdir. İnci bu önerisini “Bence biraz bireysel eğitime ağırlık verilebilir” (J, 28:4) Sözleriyle dile getirmiştir. Canan, Demet, Filiz, Gönül, Hale ve Jale öneri belirtmemişlerdir.

Eğitim programlarına yönelik öneriler (EPYÖ)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin eğitim programlarına yönelik önerilerine ilişkin 3 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 14’de yer almaktadır

Tablo 14. Eğitim programları hakkında öneriler

Madde	Frekans
2- Rehabilitasyon merkezleri okullaşmalı	1
3- Önerim yok	4
1-Eğitim programları hakkında bilgilendirilmeliyiz	6

Annelerin eğitim programlarına yönelik önerilerine ilişkin annelerden Jale, İnci, Elif, Ayşe, Betül ve Canan eğitim programları hakkında bilgilendirilmeliyiz önerisinde bulunmuşlardır. Elif bu önerisini “Programlar hakkında bilgimiz yok, bilgilendirilsek iyi olur” (E, 18: 1) sözleriyle ifade etmiştir.

Annelerden Ayşe rehabilitasyon merkezinin okullaşmasını, milli eğitime dönmesini önermiştir. “ Biz buraya bağlıyız artık başka okullara gidemeyiz. Milli eğitim olması isteğimiz. Normale dönmesini bekleriz” (A, 4:27-29). Dilek, Filiz, Gönül ve Hale öneride bulunmamışlardır.

Eğitimsel faaliyetler ve etkinliklere yönelik öneriler (EFYÖ)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin eğitimsel faaliyetleri ve etkinliklerine yönelik önerilerine ilişkin 3 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 15’de yer almaktadır

Tablo 15. Eğitimsel faaliyetlere ve etkinliklere yönelik öneriler

Madde	Frekans
1- Faaliyetlerde kas becerilerine yönelik etkinliklere daha çok yer verilebilir	2
2- Oyun ve sosyal faaliyetlere daha çok yer verilebilir	3
3- Önerim yok	5

Annelerin eğitimsel faaliyet ve etkinliklerine yönelik önerilerine ilişkin annelerden Ayşe ve Betül faaliyetlerde daha çok kas becerilerine yönelik çalışmalara yer verilmesini önermişlerdir. Betül, bu önerisini *“El kaslarıyla ilgili etkinliklere ağırlık verilmeli”* (B, 8:3) sözleriyle ifade etmiştir.

Dilek, İnci ve Jale, oyun ve sosyal faaliyetlere daha çok yer verilmesini önermişlerdir. İnci bu önerisini şu sözlerle dile getirmiştir; *“Sosyal faaliyetler çok yapılmalı, eksikliğini görüyorum. Gösteri yapıldığı zaman... orada çocuğumda çok şeyler olduğunu düşündüğüm halde bazı veliler dedi senin çocuğunu hiçbir yerde göremiyoruz...? Yani çocuk bir şeylere yönelmesi lazım”* (İ, 28:21). Annelerden Hale, Canan, Elif, Filiz, Gönül öneride bulunmamıştır.

Araç-gereç ve eğitim materyallerine yönelik öneriler (AMYÖ)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin araç-gereç ve eğitim materyallerine yönelik önerilerine ilişkin 3 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 16’da yer almaktadır.

Tablo 16. Araç-gereç ve eğitim materyallerine yönelik öneriler

Madde	Frekans
2- Daha fazla materyal getirilebilir	1
1- Materyaller çeşitlendirilebilir	2
3- Önerim yok	7

Annelerin eğitim araç gereç ve eğitim materyallerine yönelik önerilerine ilişkin annelerden Betül ve Demet, materyallerin çeşitlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Betül bu görüşünü *“Hep aynı materyaller ama! Değişebilir yani”* (B, 8:9) sözleriyle dile getirmiştir.

Hale ise daha farklı materyallerin getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. *“Farklı şeyler duymuştum diğer okullarda, şu anda isimlerini bilmiyorum ama farklı şeyler vardı bir araç mesela yürüteç, İstanbul da ki okulda vardı onlar getirilebilir.”* (H, 26:27)

Aile eğitime yönelik öneriler (AEYÖ)

Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezindeki aile eğitimi çalışmalarına yönelik önerilerine ilişkin 5 farklı görüş belirlenmiştir.

Bu görüşlere ilişkin frekans dağılımı tablo 17’de yer almaktadır

Tablo 17. Aile eğitime yönelik öneriler

Madde	Frekans
1- Toplantılarda davranış değiştirmeye yönelik bilgilendirme yapılabilir	1
2- Toplantılarda anne-baba eğitime yönelik bilgi verilebilir	1
3- Aile eğitimi toplantıları daha sık yapılmalıdır	2
4- Önerim yok	3
5- Toplantılarda çocukların gelişimlerine yönelik bilgi verilebilir	3

Annelerin aile eğitime yönelik önerilerine ilişkin annelerden Betül, Gönül ve İnci, toplantılarda çocukların gelişimine yönelik bilgi verilmesini önermişlerdir. Gönül bu önerisini şu sözlerle ifade etmiştir; *“Çocuğun eğitimi hakkında evde neler yapılabilir en azından sokağa çıktığımızda ... okulda neler yapılmalı...? Nasıl davranılmalı. . . ? bilgi verilmeli”* (G, 23: 27-31).

Canan ise toplantılarda davranış sağaltımı hakkında bilgilendirme yapılması gerektiğini dile getirmiştir. *“Bir takım problem davranışları aşabilmemiz için bilgilendirme yapılabilir”* (C, 12:18)

Elif ve Jale, toplantıların daha sık yapılmasını önermişlerdir. Elif bu önerisini *“ toplantılar yetersiz, daha sıklıkla yapılabilir”* (E, 18-20) sözleriyle dile getirmiştir.

Filiz ise anne-baba eğitimine yönelik bilgi verilmesi gerektiğini belirtmiştir. *“Anne-baba eğitimi yani biz nasıl davranmalıyız böyle bilgiler vermeliler”* (F, 20:34-35). Ayşe, Hale ve Dilek öneri belirtmemişlerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinden beklenti ve önerilerinin belirlenmesinin amaçlandığı araştırmanın tartışmasına yer verilmektedir.

Görüşmelerin yapıldığı otistik çocuğa sahip annelerin, rehabilitasyon merkezinin yöneticisinden beklentileri arasında; Ders saatlerinin uzatılması, eğitime daha fazla ağırlık verilmesi, öğretmenlerin denetlenmesi, kaynaştırmaya devam eden çocukların diğer okullarda takibinin yapılması, sınıflarda kamera olması, bahçeye çocuk parkı yapılması, yöneticinin çocuğu uygun kaynaştırma programına ya da okullara yönlendirilmesi, bireysel eğitime daha çok ağırlık verilmesi yer almaktadır. Bu beklenti Blackhurst (1992), araştırmasında yer alan ailelerin değişik yasal haklarının neler olduğu konusunda bilgi gereksinimi olduğu bulgusu ile benzerlik göstermektedir.

Sucuoğlu (1991)'in araştırmasında anne-babaların özel eğitim okullarını algılama biçimlerini araştırmıştır. Bu araştırmada eğitime katılım, okuldan memnuniyet, iletişim, okuldan elde edilen yararlar boyutlarında ve genel olarak okulu algılama üzerinde anne-babaya ait değişkenlerden çocuğun yaşının etkili bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Özürlü çocuğa sahip anneler eğitime babalardan daha fazla katılmaktadır. Özürlü çocuğun cinsiyetinin sadece memnuniyet boyutu üzerinde etkili olduğu, kız çocuklarının

velilerinin, çocuklarının devam ettiği okuldan erkek çocukların velilerinden daha fazla memnun oldukları görülmüştür. Çocuğun sınıftaki durumu, davranışları ve geleceği anne-babaların çoğunluğunun bilgi edinmek istediği konuları oluşturmuştur. Anne babaların çoğunluğu okul-ev iletişimini artırmanın en iyi yolunun öğretmenle çocuk hakkında bireysel toplantı yapmak olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. Otistik çocukların velileri, özürlü bir çocuk için en uygun eğitim modeli olarak “normal kurum ve özel eğitim okulunun birlikte” olmasını seçerken, zihinsel özürlü çocukların velileri “özel eğitim okulu” modelini seçmişlerdir.

Sağiroğlu'nun (2006) yaptığı çalışmada ise, anne- babalar, bireysel eğitimin yanında grup eğitime de yer verilmesi gerektiğini ve eğitim etkinliklerinin gün boyu sürmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Siklos ve Kimberly (2006) çalışmasında ise Terapi ve tedavi ihtiyacı, çocuklarının bakımı için iyi bir eğitim ihtiyacı, çocuğu yardıma gereksinim duyduğunda ailenin uygulayabileceği profesyonel öneriler veya danışma servisleri olması gerektiği belirlenmiştir. Her iki çalışmanın bulguları ile bu çalışmanın bulguları benzerlik göstermektedir.

Annelerin rehabilitasyon merkezinin öğretmenlerinden beklentileri arasında; Öğretmenler velileri çocukları hakkında düzenli olarak bilgilendirmesi, sık sık öğretmen değişikliği yapılmaması, çocukların eğitiminde özbakım becerilerine ağırlık verilmesi, velilerin çocuklarını ders esnasında gözlemleyebilmesi, öğrencilere ayrımcılık yapmaksızın eşit davranılması, öğretmenlerin özel eğitim konusunda lisans düzeyinde eğitim alması yer almaktadır. Gökcan (1999)'un yürüttüğü çalışmada ise, zihin engelli çocuğa sahip anneler rehabilitasyon merkezi personelini mesleki becerilere sahip olmada yetersiz bulmaktadır. Dolayısıyla her iki çalışmada da annelerin personele ilişkin görüşleri örtüşmektedir.

Sağiroğlu'nun (2006) yaptığı çalışmaya göre; kurumda görev yapan eğitimciler (psikolog, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimci vb.) özel gereksinimli bireylerin eğitiminde yeterli bilgi ve beceriye sahip kişilerden oluşmalıdır. Siklos ve Kimberly (2006)'nın çalışmasında ise anne babaların çocuklarının geleceği hakkındaki korkuları konusunda yardım alma ihtiyacı, sorularına gerçekçi yanıtlar alma, çocuğu ile çalışan profesyoneller

tarafından saygı görme isteği, profesyonellerin çocukları ile yaptıkları çalışmalar hakkında anlayabilecekleri terimlerle konuşulması gibi gereksinimleri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Her iki araştırmanın bulguları bu araştırmanın öğretmenlerden beklentiler ve yardımcı personelden beklentiler ile ilgili bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Annelerin rehabilitasyon merkezinin yardımcı personelinden beklentilerinin arasında; yardımcı personel sayısının artırılması, temizlik görevlisinin hijyen konusunda titiz olması, servis görevlisinin çocuklara yaklaşım konusunda duyarlı ve dikkatli olması, servis araçlarında güvenlik sağlanması, yardımcı personelin güvenilir olması yer almaktadır. Bu bulguların, Gökcan (1999)'ın yürüttüğü araştırmanın bulgularıyla paralel olduğu görülmüştür. Bu araştırmaya göre zihin engelli çocuğa sahip anneler, rehabilitasyon merkezindeki, meslek elemanlarının sayısının yeterli düzeye getirilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Annelerin rehabilitasyon merkezinin eğitim ortamlarına yönelik beklentileri arasında; Eğitim ortamlarında kamera sisteminin olması, eğitim ortamlarında yardımcı öğretmen olması gruplardaki çocuk sayılarının azaltılması, eğitim ortamlarının ağırlıklı olarak bireysel eğitim olacak şekilde düzenlenmesi, grup eğitiminde seviyesi birbirine yakın olan çocukların gruplanması yer almaktadır.

Annelerin rehabilitasyon merkezinin eğitim programlarına yönelik beklentileri arasında; Uygulanan eğitim programları hakkında velilerin bilgilendirilmesi, eğitim programının içeriğinin çocuğun seviyesine göre hazırlanması, hazırlanan programların düzenli uygulanması yer almaktadır. Sağiroğlu'nun (2006) yaptığı araştırmada benzer bulgulara rastlanmıştır. Bu araştırmaya göre; merkezde verilecek olan eğitimin, çocuğun gereksinimlerini karşılamaya yönelik olması gerektiğini belirten anne- baba sayısı çoğunluktadır. Ayrıca anne babalar, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde eğitim gören her çocuğun gelişimlerini içeren özel kayıtların tutulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında, aynı araştırma da anne -baba beklentileri arasında; çocuklarının eğitim programları mesleki eğitim becerilerinin geliştirilmesini sağlayacak nitelikte olması gerektiği de belirtilmiştir. Blackhurst (1992), Ailelerin Engelli çocukları yetiştirme ve gelişimlerini nasıl takip edebilecekleri, Okulda yapılan uygulamaları evde nasıl

tamamlayabilecekleri, BEP uygulamalarına nasıl katılacakları, Destek gruplarına nasıl katılacakları, konularındaki gereksinimlerini belirlemiştir.

Annelerin rehabilitasyon merkezinin eğitimsel faaliyet ve etkinliklerine yönelik beklentileri arasında; Sosyal aktiviteleri içeren etkinliklere yer verilmesi, eğitimsel faaliyetlerde kas gelişimine yönelik etkinliklere yer verilmesi yer almaktadır. Sağiroğlu'nun (2006) yaptığı araştırmada benzer bulgulara rastlanmıştır. Siklos ve Kimberly (2006)'nın araştırmasında ise çocuğu problem davranışlar sergilediğinde yapması gerekenlerin gösterilmesi, çocuğunun eğitimsel ve terepatik ilerlemeleri hakkında bilgi alma gereksinimi, çocuğunun kendi kendine yapabileceklerinin oranına karar verme konusunda yardım alma ihtiyaçlarını belirlemiştir

Bu araştırmaya göre; Rehabilitasyon merkezinde uygulanan eğitim programında resim, sergi, tiyatro, gezi, festival v. b sosyal aktivitelere de yer verilmesinin gerekliliğini belirten anne-babalar çoğunluğu oluşturmaktadır. Benzer olarak Blackhurst (1992), araştırmasında; çocuk merkezli beklentiler arasında çocuklarının arkadaş çevresi olmasını, çocukları için davranışsal terapi ve fizik terapisi programlarının olmasını, mesleki terapi ve dil-konuşma terapisi programının yer almasını, Çocuğun probleminin doğasını anlamada, yardım alabilecekleri bilgilerin olması gibi beklentilerin yer aldığı belirlenmiştir.

Annelerin rehabilitasyon merkezinin araç-gereç ve eğitim materyallerine yönelik beklentileri arasında; materyallerin çeşitlendirilmesi ve yenilenmesi yer almaktadır. Bu bulguların, Gökcan (1999)'ın yürüttüğü araştırmanın bulgularıyla paralel olduğu görülmüştür. Bu araştırmaya göre zihin engelli çocuğa sahip anneler, rehabilitasyon merkezindeki araç-gerecin yetersiz düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Sağiroğlu (2006)'nın bulgularına göre; kurumda çalışan eğitimciler, takip edecekleri eğitim programlarına uygun araç ve gereçler geliştirmelidirler ve kurumda bulunan araç-gereç ve teçhizatı verimli olarak kullanabilmelidirler. Kurumda çalışan tüm personel zaman zaman hizmet içi eğitimden geçmelidirler.

Annelerin rehabilitasyon merkezinin aile eğitimine yönelik beklentileri arasında; Aile eğitimi programlarının yeterli sıklıkta yapılması, toplantılarda çocukların gelişim aşamaları ve eğitimleri hakkında bilgi verilmesi, toplantılarda davranış sağaltımı ile ilgili

bilgi verilmesi, toplantılarda çocuğun kardeşi ile ilgili bilgi verilmesi, toplantılarda çocuğun cinsel gelişimi hakkında bilgi verilmesi, aile eğitimi toplantılarından annelerin haberdar edilmesi yer almaktadır. Siklos ve Kimberly (2006) Ailelerin kendisi ve eşi için öneriler, çocuğun bakımı için ailenin diğer üyelerinden yardım alabilme ihtiyacı, Çocuğundaki farklılıklar ve çocuğunun yaşadığı zorluklar hakkında konuşma ve birileriyle paylaşma ihtiyacı, diğer çocuklarıyla yalnız zaman geçirebilme ihtiyacı, , yeterince dinlenme ve uyku ihtiyacı, sorumluluklarına ara verme ihtiyacı, arkadaşlarına yeterince zaman ayırabilme ihtiyacı, çocuğu hakkında doğru şeyler yapıp yapmadığı konusunda danışma ihtiyacı, benzer sorunlar yaşayan ailelerle hislerini paylaşma ihtiyacı, çocuğunun alışılmadık davranışları karşısında olumsuz düşüncelerimden kurtulma ihtiyacı, gibi ihtiyaçlarını saptamıştır.

Sağiroğlu'nun (2006) yürüttüğü araştırmada ise; kurum, alanında uzman kişiler çağırarak, ailelere belirli aralıklarla panel, konferans, seminerler düzenlemelidir. Ailelere çocuklarının eğitimlerini izleme (gözlem odası, kapalı devre tv sistemi gibi) olanakları sağlanmalıdır. Kurum, çocuğun eğitime yönelik (teknoloji, araç- gereç, eğitim yöntemi vb) gelişmelerden aileleri sürekli haberdar etmelidir

Görüşme yapılan otistik çocuğa sahip annelerin rehabilitasyon merkezinin yöneticisine yönelik önerileri arasında; Çocukların düzeyine göre ders saatlerinin fazlalaştırılması, ders saatlerinin yarım güne kadar uzatılması yer almaktadır.

Annelerin rehabilitasyon merkezinin aile eğitimine yönelik önerileri arasında; toplantılarda çocukların gelişimlerine yönelik bilgi verilmesi, toplantılarda davranış değiştirmeye yönelik bilgilendirme yapılması, aile eğitimi toplantıları daha sık yapılması, toplantılarda anne-baba eğitime yönelik bilgi verilmesi yer almaktadır. Bu bulguların, Gökcan (1999)'ın yürüttüğü araştırmanın bulgularıyla paralel olduğu görülmüştür. Bu araştırmaya göre zihin engelli çocuğa sahip anneler, özürlü çocuklarının özrü hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

Ayrıca Gökcan (1999)'ın yürüttüğü araştırma bulgularına göre; Özürlü çocuğa sahip annelerin özürlü çocuğundan gelecekte beklentisi, kendi kendine yeterli olması, iyi eğitim alarak yeterli duruma gelmesidir. Fakat özürlü çocuklarının kendi kendine yeterli

olamayacağına inanmayan annelerin yoğunluğu da dikkat çekicidir. Eğitim düzeyi düşük olan annelerin özürlü çocukları ile ilgili beklentileri, daha çok kendi gelecekleri ile paralellik oluşmaktadır. Bu paralellik, öldükten sonra çocukları ile kimlerin ilgileneceği ve özürlü çocuğunun kendi kendine yeterli olup olamayacağı kaygısıdır. Bir kısım annelerin merkezin, beklentilerini karşılayamadıklarını, bunun nedeninin merkezin uzak oluşu, ulaşım sorunu, ekonomik yetersizlik, personel eksikliği ve personel verimsizliğinden oluştuğu düşünülmektedir

Öneriler

Öğretmenlerin BEP geliştirme konusunda becerilerinin artırılması önerilebilir. Özel gereksinimli çocuk ile çalışan bir öğretmenin, uygun ölçümlene araç ve tekniklerini kullanarak “ölçümlene becerilerine”, ölçümlene verilerini çocuğun gereksinimlerine uygun ilişkili eğitim programlarına dönüştürerek “planlama becerilerine”, Bep’ de belirtilmiş olan uzun ve kısa dönemli amaçlara ulaşmayı sağlayan “sağaltım becerilerine” uygulanan stratejilerin beklenen sonuçlara yol açıp açmadığını belirlemek için “izleme becerilerine” sahip olması gerekmektedir. Bu becerilere sahip olmayan öğretmenlere bu beceriler kazandırılabilir (Özyürek,2004).

Eğitim ortamlarına kamera sistemi kurularak annelerin eğitsel faaliyetleri takip etmeleri sağlanabilir.

Rehabilitasyon merkezlerinde annelere yönelik, çocukları hakkında zaman zaman bilgilendirme toplantıları yapılabilir.

Araştırmanın daha genellenebilir olması için benzeri bir araştırma niceliksel olarak daha fazla katılımcı ile yapılabilir.

Başka şehirlerde rehabilitasyon merkezlerine devam eden çocukların anneleriyle çalışılabilir.

Araştırma annelerin yanı sıra babaların beklenti ve önerilerini de kapsayacak şekilde yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Akçamate, G., Kargın, T. (1996). İşitme Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Gereksinimlerinin Belirlenmes,. *Özel Eğitim Dergisi* 2,2, 7 – 24.
- Batu, S. Ve Kırcaali-İftar, G. (2005). *Kaynaştırma*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Brereton, Avril V. (2005). *Pre-Schoolers with Autism: An Education and Skills Training Programme for Parents - a Manual for Clinicians*. London, GBR: Jessica Kingsley Publishers.
- Cavkaytar, A. ve Diken, H. İ. (2005). *Özel Eğitime Giriş*, Ankara: Kök Yayıncılık, Eylül.
- Darling, M. S. & Gallagher A. P. (2004). "Needs Of And Supports For African American And European American Caregivers Of Young Children With Special Needs In Urban And Rural Settings" 24:2 98-109.
- Eripek, S. (2003). *Özel Eğitim*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir:
- Gökcan, K. Özürlü Çocuğa Sahip Ailelerin Beklentileri. 28 Ekim 2009 tarihinde www.sosyalhizmetuzmani.org.tr internet adresinden alıntıdır.
- İçağasıoğlu, A. (2002). Zihisel Özürlüler Özel Rehabilitasyon Merkezleri: Verilen Hizmetler ve Sosyal Hizmet Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Lord, C. ve McGee, J. P. (2001). *Educating Children with Autizm*. Washington: National Acedemy Press.
- M. E. B. "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik". Resmi Gazete, 25674: 18. 12. 2004.
- M. E. B. *Bağımlı ve Bağımsız Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri*, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 26/11/2004
- Okanlı, A. Ekinci, M. Gözüağca, D., ve Sezgin, S. (2004). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar , *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi* .
- Özyürek, M.(2004). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı*, Ankara: Kök yayıncılık.
- Sağiroğlu, N. (2006). Özel Gereksinimli Bireylere Sahip Ailelerin Çocuklarının Devam Ettiği Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinden Beklentileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Schulz, J. B. (1987). *Parents and Professionals Special Education*, Allyn and Bacon, Inc., USA: 1987.
- Sarı, H., Üre, Ö. ve Sünbül, A. M. (2002). 11. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri. Konya :Eğitim Kitabevi Yayınları.

SHÇEK. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü

Özel Rehabilitasyon ve Eğitim Merkezleri Yönetmeliği Tarih: 13. 03. 2005 Sayı : 25754 R. G.

Siklos, S. & Kimberly, A. Kerns. (2006) *Assesing Need For Social Support İn Parents Of Children With Autism And Down Syndrome*, 36: 921-933.

Sucuoğlu, Bülbin. (1997). Özürlü Çocukların Aileleri Ile Yapılan Çalışmalar. Farklılıkla Yaşamak, *Türk Psikologlar Derneği Yayınları*, S 1, ss,35-53.

Sucuoğlu, B. (2003). Otizm Ve Otistik Bozukluğu Olan Çocuklar *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, (Editör: Ayşegül Ataman), Ankara: Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.

Sucuoğlu, B. (1991). Anne Babaların Özel Eğitim Okullarını Algılama Biçimleri, H.Ü. Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Programı, Yayımlanmamış Doktora Tezi Ankara.

Uzuner, Y. (1999). "Nitel Araştırma Yaklaşımı" *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (Editör: Ali Atıf BİR), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Varol, N. (2005). *Aile Eğitimi*. Ankara: Kök yayıncılık.

Yıkılmış, N. (2006). "İl Milli Eğitim Yöneticilerinin Kaynaştırma Uygulamalarına İlişkin Görüş ve Önerileri". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimle Enstitüsü.

Yıkılmış, A. ve Pınar-Sazak, E. (2005). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Kaynaştırma Uygulamasına Yönelik Görüşleri. "Özel Eğitimden Yansımalar" 14. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri. Ankara: Kök yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Whitman, & Thomas L. (2004). *Development of Autism A Self-Regulatory Perspective*, London, , GBR: Jessica Kingsley Publishers, . p 233.